

לא ברור מה הדחף הגדול לשנות את השפה העברית לישראלית

לא ברור מה הדחף הגדול לשנות את השפה העברית לישראלית. לאחר כמה מהלומות שספגה בחודשים האחרונים, הלשון בת האלפיים זקוקה לסנגוריה. איך אומרים פולמוס בעברית?

10:57 26.04.2009 עודכן ב: 24.04.2009 03:10

צביה ולדן, גיא דויטשר
"הארץ"

בשנת תרצ"ג (1933), פורסמה במדור "לשונו לעם" בעיתון "הארץ" רשימתו של אברהם שלום אורלאנס, יהודי מהגולה שנבהל משטף העברית המדוברת ומההשפעות הזרות שהציפו אותה: "עברית דיברו בימי קדם בחורים ובתולות בחוצות ירושלים ובמסילותיה; ארץ-ישראלית מדברים כיום הזה בחורים ובחורות ברחובות תל-אביב ובכבישיה. עברית היתה במשך דורות רבים לשון הספר, ורק במשך יובל השנים האחרונות היא מתאמצת להתדובב; ארץ-ישראלית זה אך פתחה בדיבור והיא מתאמצת כבר לכבוש את הספר... עברית יש לה מדה וקצב, יש לה דקדוק וסגנון... ארץ-ישראלית אין לה מדה וקצב, אין לה דקדוק וסגנון... זוהי חיה אוכלת-כל, כדרך כל בת-לשון (אם מרשה ועד הלשון להשתמש בביטוי זה להוראת דיאלקט), הגדלה, כביכול, בלי השגחת אב."

הצעתו לדבר על "ארץ-ישראלית", לוותה באותו מאמר בהערה מבודחת שהשפות הסלאויות והגרמנית קמות עכשיו להתנקם בעברית על מה שעוללו להן אבותינו, כשלקחו את הגרמנית, שיבצו בה בליל של ביטויים סלאוויים ועבריים, והפכו ליידיש. במלאת 60 למדינת ישראל, ובמסגרת האופנה של ניפוץ מיתוסים ציוניים, שוב הושמעה הצעה ברוח זו, לפיה צריך לקרוא "ישראלית" לעברית המודרנית ("ישראלית שפה יפה" מאת גלעד צוקרמן, הוצאת עם עובד, 2008).

העברית המודרנית הוצגה כחדשנית ומהפכנית, הפעם בלי צל של חיוך, ויותר מכך - באצטלה בלשנית מדעית, הטוענת כי השינויים שחלו בעברית הם בעלי עוצמה כזאת, שניתן לכנותם מפץ, והם מצריכים אפילו להחליף את שמה בן האלפיים. לפולמוס זה שורבב, שלא בטובתו, גם דיון בעברית תקנית.

ניפוץ מיתוסים עשוי להיות מפרה ומועיל, אלא שבמקרה של העברית נטפלו לנושא הלא מתאים. ראשית, שם השפה איננו עניין לדיון בלשני כלל ועיקר. נבחן למשל את מצבה של הגרמנית. אנו קוראים לה על שם אחד מהשבטים הגרמאניים. דוברי צרפתית קוראים לה "אלמנית" על שם שבט גרמאני אחר ובפינית היא נקראת "סאקסית", על שם שבט גרמאני שלישי. בשפות הסלאויות שמה של השפה נגזר משורש "נמץ", שפירושו במקור "אילם", והשתמשו בו ככינוי לדוברי שפה לא מובנת. ואם כך, תהיה המקבילה העברית "אילמית". הגרמנים עצמם מכנים את שפתם "דויטש", משורש שפירושו "עם", והמקבילה העברית

תהיה אפוא "עממית". האם אחד מהשמות נכון והאחרים מוטעים? הרי לא יעלה על הדעת להתווכח מי מהשמות צודק יותר ואיש אינו מציע לשנות את שמה הרוסי של השפה כי הגרמנים לא באמת אילמים.

שמה של שפה הוא מוסכמה המעוגנת במסורת היסטורית ובזהות תרבותית. לשם "עברית" מסורת ארוכה מאוד, אף שהוא לא נמצא בתנ"ך, שם נזכרת השפה המדוברת בפי תושבי ירושלים דווקא כיהודית. בזמן מצור סנחריב על העיר, פונים נציגי המלך חזקיה אל שר הצבא האשורי בבקשה מפורשת לא לדבר בשפה שהעם מבין: "דבר נא אל עבדיך ארמית כי שמעים אנחנו ואל תדבר עמנו יהודית באזני העם אשר על החמה" (מלכים ב', י"ח, כ"ו).

כשם של שפה נזכרת עברית לראשונה בספר היובלים, שמתוארך לימי בית שני. שם מספר מלאך הפנים כיצד ציווה עליו אלוהים לפנות לאברהם בשפתו (פרק י"ב, ל"א): "ואחל לדבר עברית כלשון עמו."

גם אילו דיוק בלשני היה רלוונטי, עדיין ההצעה להטביל מחדש את העברית כ"ישראלית" היתה מופרכת. המקרים היחידים שבהם בלשנים מתחבטים בשאלת השם, הם בשפות שאין להן מסורת כתובה, כמו לשונות הילידים באוסטרליה או בפפואה גינאה החדשה. כשמתעוררת השאלה אם לקרוא לשפות שבהן מדברים שני שבטים באותו השם, הקריטריון המכריע הוא מידת ההבנה ההדדית בין הדוברים שלהן. כשההבנה ההדדית מועטת, נוטים לקרוא להן בשמות שונים. אם אמות מידה בלשניות היו בכלל רלוונטיות לעניין זה, היה עלינו להשוות בין העברית לבין שפות אחרות, ולבדוק אם יכולתנו להבין עברית קדומה פחותה מזו של דוברי שפות אחרות. המצב כמובן הפוך.

באנגליה, אפילו סטודנטים המתמחים בספרות אנגלית נאלצים לקרוא טקסטים אנגליים מלפני 900 שנה בתרגום, ורק מיעוט קטן מהם לומדים אנגלית עתיקה, כשפה זרה לחלוטין. כשמציגים לפני ילד צרפתי טקסט מימי הביניים, הוא איננו יכול אפילו להתחיל לקרוא בו. אבל איש אינו מעלה על דעתו לשנות את שמותיהן של האנגלית או הצרפתית בגלל חוסר היכולת להבין את צורותיהן המוקדמות.

העברית לעומת זאת, לא דוברה כשפת אם במשך אלפיים שנה, ולכן השתנתה בקצב אטי לאין ערוך מזה של שפות אלה. אמנם דובר עברית בן זמננו מתקשה להבין רבדים קדומים של העברית, אך המצב רחוק בתכלית מרכישת שפה זרה לגמרי, והקושי העיקרי נעוץ בזרות של אוצר המלים ולא בדקדוק.

את הדרישה לשנות את שמה של העברית ניסו להצדיק בייחודיות-כביכול של השינויים הדרמטיים שחלו בה מהתעוררות הציונות. אבל זאת טעות מיסודה, מכיוון שמה שמייחד את גלגולי העברית הוא רק הקשר החברתי ולא התמורות בשפה עצמה.

לחכות צריך

איש לא מטיל ספק בכך שהתפתחותה של העברית היתה חריגה מבחינה סוציולוגית: מחד גיסא, היא השתנתה לאט בתקופה שבה לא היו לה דוברים ילידיים (אנשים שבעבורם היא שפת אם). מאידך גיסא, במאה ה-20 היא זכתה לתנופה מואצת ומכוונת, ובעבור מתניעיה לא היתה שפת-אם. אבל, אילו היינו שולחים לבלשן מן המאדים טקסטים עבריים מתקופות שונות, ללא כל מידע היסטורי-חברתי, לא היה לו שום סיכוי לנחש שיש משהו חריג בהתפתחותה, היות שלכל השינויים שעברו על העברית יש מקבילות מלאות בשפות רבות אחרות. יתר על כן, אם נדרג שפות על פי עוצמת ההשפעות הזרות עליהן, לא תזכה העברית המודרנית למקום גבוה במיוחד, אפילו לא בין השפות השמיות.

דיאלקטים של ארמית מודרנית, למשל, הושפעו מאסיוויות משפות סובבות ואימצו מרכיבים חורגים מתקופות קודמות של השפה, הרבה מעבר למה שקרה בעברית. חלק מהדיאלקטים הארמיים עברו שינויים פונולוגיים (כלומר שינויים במערכת הצלילים) ומורפולוגיים (שינויים בצורות ובנטיות) מרחיקי לכת בהשפעת שפות טורקיות ואיראניות. דיאלקטים ארמיים נוספים פיתחו, בהשראת הכורדית, שינוי בסדר המלים - הפועל עבר מהתחלת המשפט לסופו - ואף המירו שימוש בפעלים פשוטים כמו "להזמין" בצירופים כגון "לעשות הזמנה".

אבל אולי הדוגמה הבולטת ביותר להשפעות זרות על שפה שמית היא הבבלית הקדומה (האכדית) שכבר לפני 4,000 שנה עברה שינויים דרמטיים בעקבות מגע הדוק עם דוברי שומרית, שלא היתה שפה שמית. בהשפעתם עברה מערכת הצלילים הבבלית תהפוכה, שלעומתה השינויים בעברית המודרנית נראים צנועים.

המקוננים על אובדן הע' והח' בעברית, כדאי שיידעו שיש שפות שמיות שאיבדו אותן לפני שנים רבות. מן הבבלית הן נעלמו מזמן - המלה "תדע" בעברית מקבילה ל"תידי" בבבלית ו"נחרוש" מקבילה ל"ניריש".

האכדית אף אימצה סדר מלים זר עד כדי כך, שכמו בגרמנית, "לסוף המשפט כדי לשמוע את הפועל לחכות צריך". לפיכך הטענה כאילו צריך לשנות את שמה של העברית מפני שהיתה נתונה להשפעות ייחודיות היא הזויה, שכן מדובר בשינויים רגילים לחלוטין שעברו עשרות שפות, שמיות ואחרות, בצורה דומה.

חבלי צמיחה

תחת אותה יומרה בלשנית, להחליף את שמה של העברית, נשמעה קריאה לשחרר כביכול את השפה מכבלי הנורמה והתקן. היא עוגנה בטיעון המביך, שעל פי הבלשנות המודרנית, "דוברים ילידיים אינם טועים". גם כאן נחשפה אי הבנה בסיסית. אמנם אחת מהתובנות החשובות של הבלשנות המודרנית היא שמשלבים לא תקינים אינם סתם שיבושים או קלקולים של השפה הנורמטיבית, אלא הם מערכות כללים חלופיות, שיש להן היגיון משל עצמן.

הבלשנים גם הבינו, שלא רק השפה התקנית ראויה ללימוד ולמחקר, אלא שחשוב באותה מידה, ואולי אף יותר מכך, להבין משלבים לא סטנדרטיים. חידושים לשוניים במשלבים אלו, שבתחילה נתפשים כסטיות, מחללים אחרי זמן לשפה הנורמטיבית ותורמים להתפתחותה. למעשה, שפת התקן של ימינו בנויה על הקלקולים והסטיות של דורות קודמים: זקני בית ראשון מן הסתם התלוננו על הצעירים שבחבורה, שהתחילו לומר "יבוא" בב' רפה, במקום "יבוא".

באותה מידה, הרבה מהקלקולים והסטיות שלנו יהפכו לנכסי צאן ברזל של שפת הנורמה בדורות הבאים. גם אם הצירוף "יש לי את הספר", עדיין לא נחשב תקני, אפשר להתנבא בביטחון, שמבנה זה יהפוך לחלק מהשפה התקנית בדורות הבאים, מאחר שמדובר בסוג שינוי שכיח מאוד, לא רק בעברית.

עם זאת, לכל האמיתות האלו אין כל קשר לכמיהה של החברה להעמיד לעצמה תקנים ונורמות. הבלשנות המודרנית מעולם לא טענה שצריך לוותר על נורמות בשפה, מכיוון שהצורך בהן הוא תרבותי ולא לשוני, בדיוק כמו הצורך בנורמות לבוש או בנימוסי שולחן.

אילו התפקיד היחיד של הלבוש היה להגן עלינו מפני הקור, לא היו מתפתחים קודים של לבוש או של אופנה. בדומה לכך, אילו התפקיד היחיד של השפה היה להיות כלי תקשורת יעיל, לא היתה מתפתחת שפה נורמטיבית, השונה משפת הדיבור. אך השפה משמשת לא רק ככלי תקשורת, אלא היא סממן של שיוך חברתי ונשא של זהות תרבותית. היא משמשת להבעה אמנותית ולמטרות רבות אחרות, מעבר לתפקידה כאמצעי תקשורת יעיל.

הצורך של חברה בנורמה לשונית מקורו בתפקידים לא פונקציונליים אלה של השפה. העובדה שבתרבויות רבות כל כך התפתחו תקנים לשוניים נורמטיביים, השונים מאוד משפת הדיבור הטבעית של חלקים גדולים באוכלוסייה, מראה שזהו צורך טבעי ואוניוורסלי. בכל התרבויות האלה מתקנים מורים את שפת תלמידיהם, ומתפרסמים מדריכים המסבירים איך להימנע מטעויות בכתיבה ובדיבור פורמלי, איך לכתוב בשפה יפה ועשירה יותר וכו'. מורי הנבוכים הללו לא נכתבים בשביל דוברים זרים, אלא בעבור דוברי שפת-אם, שאמנם לא טועים בדיבור במשלבים הטבעיים שלהם, אבל מתקשים במשלב התקני, השכיח פחות בחיי היום יום, ואשר חוקיו שונים מאלה של שפתם הטבעית.

הפער בין העברית הנורמטיבית של דורנו למשלבים המדוברים של חלקים גדולים באוכלוסייה בהחלט משמעותי, אבל הוא איננו גדול מזה שבשפות אחרות. בראשית המאה ה-21, אין סיבה לחשוש במיוחד לגורלה של העברית, אבל גם אין שום צידוק לשלול ממנה זכויות הניתנות לכל שפת תרבות. כמו במקומות אחרים, אין בסיס לאמונה כי שפת הדיבור בהווה קלוקלת, עילגת, רצוצה ומשובשת.

בכל דור ודור קמים על השפה טהרניה, אלא שהשינויים הגורמים להם ייסורים כה עזים, הם פשוט חבלי צמיחה. מצד אחר, מופרך לא פחות לגייס נימוקים פסוודו-בלשניים כדי להתכחש

לשאיפה הטבעית של החברה בישראל, כמו בכל תרבות אחרת, להציב לעצמה קודים נורמטיויים של שפה ורף גבוה של עושר לשוני.

עברית היא עברית היא עברית. בעבורנו היא ייחודית, לא במעט בזכות התנועה החברתית- הפוליטית שהפכה אותה משפת ספר ותרבות, לשפת אם ומדינה. עברית יש רק אחת, אבל מעבר לכך היא שפה ככל השפות.